

Mértékrendszerek

„A méter mértéknek életbe léptetése ellen felír a törvényhatóság, mennyiben azt elhalasztani óhajtaná” – írja Daniel Gábor, Udvarhely vármegye főispánja emlékirataiban, az 1876-ban történekről. Az egységes mértékrendszert Magyarországon az 1874. évi VIII. törvénycikk a métermérték behozataláról vezette be, és 1876. január 1-jén vált kötelezővé. Udvarhely megye döntő többségében hagyományos foglalkozásokat folytató lakossága, távol a nagy ipari és kereskedelmi központoktól nehezen fogadta el a számtalan előnyt biztosító új mértékeket, amelynek használata számunkra – 135 évvel bevezetésük után – már természetessé vált.

A középkor folyamán kialakult, majd az újkorban tovább tökéletesedett, de ugyanakkor tovább bonyolódott mértékek rendszere (amit még bonyolultabbá tett a pénzrendszer) a tudományok, a gazdasági élet és a kereskedelem kerékkötőjévé vált. A kérdés fontosságát jelzi, hogy már Szent István király bevezette a királyi öl és hold mértékeket, próbálkozott a mértékek megállapításával. 1405-ben Zsigmond király a kereskedelemben használt mértékeket akarta egységesíteni a budai mértékek alapján.

Az erdélyi mértékrendszer más úton fejlődött, különbözött a Magyarországon használt rendszertől. „Az erdélyi gazdasági élet fejlődését tükrözi mindjárt a köbölrendszer. A köböl ugyanis sajátosan magyar űrmérték, mely Magyarországon kívül egyedül Erdélyben volt használatos. Az erdélyi köböl azonban, ellentétben az öt vagy tíz osztórészes magyarországi rendszerekkel, nyolc vékára oszlott. A nyolcas vagy tizenkettes tagozású mértékrendszerek pedig

tudjuk, kifejezetten német eredetűek.”¹ Az 1578. április 24-e és május 5-e között tartott országgyűlés elhatározta, hogy „az egész szászság mindenütt az országban egy köböllel éljen mind városokon, mind falukon, szebeni köböllel, egyéb minden szabad, kólcso és mezővárosokon, falus helyek az kolosvári köböllel éljenek, ahhoz szabják köblöket. A székelység azonképpen minden helyeken kolosvári köböllel éljenek és másával. Ejtellel azonképpen az egész országban minden helyeken nemesség, székelység, szászság között, kólcso és mező városokon a kolosvárival éljenek minden rendek. ... Singgel, fonttal és egyéb efféle mértékekkel egy aránt éljenek minden széken minden rend.”² Ha a rendelkezést nem tartják be, a városok 200 Ft, a falvak 12 Ft büntetést kockáztattak.

Amint azt Bíró Vencel írja: „...zűrzavar volt a kereskedelem nem csekély kárára a súly- és űrmértékek körül. Vidékenként ugyanis más-más mértékkel mértek. Az országgyűlés külön végzéssel próbált rendet teremteni. Így 1588-ban a megyékben és a Partiumban a kolosvári köbölt és ejtelt, a székelyek és szászok a szebeni köbölt és a kolosvári ejtelt, Várad vidékén a váradai böcsüt és a pintetette kötelezővé.”³

Erdélyben tehát két rendszert használtak egymás mellett, a kolosvári és a szebeni rendszert. A mértékek szabályozására még többször visszatért az országgyűlés. 1622-ben elhatározza, hogy „minden városbeliek vékájokat, eyteleket és vedreket, szt. Margit asszony napra, városok pecsétie előtt ad revidendum Feérváron prezentálják.”⁴ Majd az 1683. évi X. tc. kimondja, hogy: „Az eddig sok károkkal terjedtet confusio

az mértékek iránt, hogy nagyobb incomedításokkal ne terjedjen, kegyelmes urunk, tehát mindenütt az országban, ide értvén a partium és székeshelyek is, az vékák, ejtelek, sing és fontok is az kolosvári igaz mértékekhez confirmáltassanak, és ki-ki indifferenter azokkal éljen...”⁵

A törvényhatóságok is próbálkoztak a mértékek egységesítésével. Marosszék konstitúciói szerint: „Véka, Ejtelt sütséről. Fontmérésről. Minden faluk vékát, ejtelt, úgy minden mészáros fontot V. Tiszt atyánkfiaival sütsenek, sub poena ft. 12, hogy az egész székben, minden Rendek egy mértékkel éljenek.” A „süttetés” a hitelesítő pecsét beégetését jelentette.

Számos udvarhelyszéki példa sorolható a XVI. század végéről a köböl, a földmérésre használt kötél, a sing, a veder és a véka használatáról: „Az oláhok osztán úgy adnak neki két disznót, s három köböl búzát, vagy kettőt.” (1589); „Az elmúlt 1585 esztendőben maradt vala énnekem adósa az alperes ura, Farcádi Péter fl. 8 és nyolcad fél köböl búzával.” (1589); „az szántásért fél köböl búzát adtam” (1591); „kimene a város, kötelet vittek, hogy meg mérjék” (1589); „azt is mongya, hogy sing hiján száz sing vasznat is adott volna” (1589); „Egy vékát baraslai [Boroszló – Wrocław (németül Breslau), a porosz Szilézia központja], lengyel város régi neve] posztót ada Szombatfalvi Máté Ilkei Bálintnak, ... abból énnekem Ilkei Bálint más fél singet ada” (1590); „minden húsz juh után adjon két sós sajtot, két tömlőt és egy vedert ordát” (1590); „ada két véka búzát” (1591); „vette meg Fábíán István azt az kicsiny helyet három véka búzán s egy kenyéren” (1592); „nyolc sing karasia [angol eredetű posztó] posztót is monda, hogy vagyon” (1592); „fél köböl búzát ha bele vethetni” (1592); „énnekem az két forintért négy köböl búzát fizessen” (1594); „Annak felette búza 35 kalongya, esmét 25 köböl” (1595); 1630-ban a várban volt 94 hordó, bennük 4362 veder bor; Udvarhelyszék végzései szerint: „A sót a régi szabadság szerint adják, egy pénzzen egy [kő] sót.” (1635-1636); 1707-ben pedig az Udvarhelyszékre kirótt negyedévi adó: „1155½ köböl búza, 740 mázsa 50 font hús, 120 hordó bor, 3275 köböl zab, 1025 székér széna” volt.⁶

A mértékek bonyolultságát csak fokozta a XVIII-XIX. században a kormány által bevezetett és támogatott bécsi rendszer, amely nem tudta kiszorítani a helyi mértékeket. „Hogy pedig mi az egész telek, mi a jugerum, mi a bécsi mérő, azt nem tudjuk ezen helységben. ... középtermés idején egy véka öszvetés terem két kalongyát. Egy kalongya ereszt búzát 1½ vékát, rozs többet.” – jegyzi Bardócon. A távolságot a megtételéhez szükséges időben mérik vagy

ELSŐ KOLOZSVÁRI

Méter- és Liter-Gyár és Raktár.

(Belközép-utca, 5-dik szám.)

Előleges hirdetés.

Alóírtak jelentik a n. é. közönségnek az ujonan életbelépő mindennemű mértékek és literék, u. m. száraz és folyó tárgyak számára. Egy centilitertől 2 literig fehér lemezből, 5 litertől 50 literig tölgyfa és vaslemezből, a kolosvári hitelesítő hivatal által hitelesítve, igen jutányos árak mellett kaphatók.

Vidéki megrendelések azonnal a legpontosabban teljesíttetnek.

Teljes tisztelettel

FRIED és MÁYER.

2—25

Reklám a Magyar Polgár (1875) hasábjairól

mérföldben: „közelebbi városi piac Bar-docz, másfél órányi távolságra. ... Brassó-ba is szoktunk jární, 6 mérföld távolság.” (Nagybacon), „A sósbánya ide négy mér-föld.” (Ége) – jelentették ki a kérdezőbizto-soknak az 1820. évi összeírás parasztrendű kérdeztjei.⁷

Herceg Schwarzenberg Károly altábornagy, Erdély katonai kormányzója intézkedései között jelent meg – magyar, német és román nyelven – a hivatalos lapban a 208. számú „Rendelete a cs. k. katonai és polgári kormányzónak 1852-diki október 27-ről, az iránt, hogy 1853-diki év január 1-jén kezdve a bécsi öl hossz- és súlymérték használ-tassék.” A birodalmi mértékrendszer egysé-gesítése érdekében elrendelte: „Múlt év oc-tóber 10-ről 22.257 sz. a. innen kelt kibo-csátványánál fogva minden hatóságok már utasítottak volt arra törekedni, miszerint nyilvános forgalom alkalmával mindenkor alsó ausztriai (bécsi) mérték használ-tassék. A vásáros helységek tanácsainak és község-elöljáróinak nemkülönben köteleességévé tétetett, hogy magukat bécsi láb szerinti űr-, hossz- és súlymértékek mustráival lássák el, ... 1853-dik év január 1-én kezdve minden kereskedő és iparos áruhelyiben kizárólag bécsi súly-, folyadék-, űr- és hossz-mérték (bécsi rőföt) kötelesek használni.” A rendelet megszövegeinek pénzbüntetést, a visszaesőknek az iparendély elvesztését, a fizetésektelenek számára pedig 14 nap börtönt helyezett kilátásba. De a csapnivaló magyarsággal megírt rendelet se tudta elfogadtatni a „bécsi mértéket”.

A mellékelt táblázat – „csatolvány” – megnevezi a használt erdélyi mértékeket:

Folyadék mérték

egy hordó = 40 veder
egy veder = 8 kupa
egy kupa = 2 fél kupa
egy fél kupa = 2 fertály
egy fertály = 2 fél fertály
egy fél fertály = –

Gabona mérték

egy köböl = 4 véka
egy véka = 2 fél véka
egy fél véka = 8 kupa
egy kupa = 2 fél kupa
egy fél kupa = 2 fertály
egy fertály = –

A bonyolult mértékrendszer és nehéz-kes használata fogékonytá tette a társadal-mat egy új, közerthető, a gyakorlatban könnyebben alkalmazható rendszer elfoga-dására. Ebben jelentős szerepe volt a sajtó-nak, amely kedvezően fogadta a franciaor-

szági reformokat.⁸ „Mi magyarok a métri rendszer egyszerű bevetelével nem csak a civilizáció elé teszünk egy hatalmas lépést, de mezei gazdaságunknak, valamint szor-galmunk egyéb ágainak is jóltevő irányt adunk.”⁹ „A méter mérték- és súlyrendszer, mely a tudományban most már általánosan el van fogadva, hazánkba valószínűleg nem sokára törvényesen is be fog hozatni.” – írta 1869-ben a *Természettudományi Közöny*.¹⁰ Az új mértékrendszer elfogadtatásának fo-lyamatában fontos szerepe volt az udvar-helyszéki származású, bencédi Benczédi Gergely (1839–1906) kolozsvári unitárius főgimnáziumi tanár *A méterrendszer* (Kv., 1870) című könyvének.

Végül megszületik az 1874. évi VIII. törvénycikk a métermérték behozataláról. Ennek első két artikulusában a következ-őket találjuk: „1. §. A magyar korona orszá-gaiban az eddig használt mértékek helyett új mértékrendszer hozatik be, melynek alapja a méter tízes felosztással és többszö-rözéssel. 2. §. Alapmértékül az országos le-véltárban őrzött platinapálcán két vonással jelzett távolság szolgál, mely 1870. évben a magyar kormány és a francia kormány ré-széről kiküldött bizottság által a párizsi ál-lami levéltárban lévő eredeti méterpálcával egybeahonlítottván, ahhoz mérve a fagy-pont felett 16 Celsius foknyi mérsékletnél 1,00000219 méternek találtatott.” Továbbá a 9. § a korábban hivatalos bécsi mértékek és a métermérték viszonyszámait állapítja meg. A törvény bevezetését követően mér-tékhiitelesítő hivatalokat állítottak fel az orszá-g mértékeinek ellenőrzésére és hitelesi-tésére.

Az 1874. évi törvényt az 1875. évi LVIII. tc. és az 1891. évi VI. tc. egészítette ki. Később az 1907. évi V. tc. szabályozta a métermérték használatát, hatályon kívül he-lyezve a korábbi jogszabályokat.

A métermérték bevezetése, a társada-lom általi elfogadása sem volt zökken-mentes. Számatlan újságcikk, könyv és ka-lendárium népszerűsítette az új rendszert, között az átszámítási táblázatokat.¹¹ A liter-mérték használata a borvízkereskedelem-ben már 1875-ben elkezdődött. „A székely atyafiak már is jó hasznát veszik a jövő év elején életbelépő métermértéknek, mert no-venember elseje óta kupás helyett literes üve-gekkel árulják a borszéki borvizet, mindaz-által ugyanazon árban adják az eddigi-vel.”¹²

Ismeretlen verselő a sepsiszentgyörgyi *Nemere* (1876) lapban rigmusokat közölt annak reményében, hogy talán versbe szedve könnyebben megtanulhatók az új mértékek.

Hosszmérték

Régi mérték, mit sem ér már,
Új mértékkel mér a kalmár.
Ha kérsz cukrot, kávé, babot,
Két fontért kapsz egy kilogrammot,
Hét fontot tesz négy kilogramm,
Négy latot meg hét dekagramm,
Egy gramm, egy fertály nehezék,
Ezt jól megjegyezni tessék!
Holdszámra sem mérhetünk már,
E helyett azt mondjuk: hektár.
Englisbittert, szilvóriumot,
Avagy jamaika-rumot,
Többé nem iccével mérük,
Hanem literszámra kérük.
Egy liter három fertály pint,
Boltban benn és piacon kint.
Egy és három fertály akó,
Hektólitert színgig adó.
Kilenc rőf meg hét métert tesz,
Ha valaki pántlikát vesz,
Ezt elfeledni nem szabad,
S aki igen: számár marad!

Zepezaner Jenő

1. Jakó Zsigmond: Az erdélyi mértéktörténet kérdé-seihez. *Erdélyi Múzeum*, 1945. 3-4. sz. 240.
2. EOE. III. 133.
3. Bíró Vencel: Erdély XVI-XVII. századi kereske-delmének történetéhez. *Ódon Erdély. Művelődéstör-téneti tanulmányok*. Bp., 2004. Lásd: <http://vmek.oszk.hu/04900/04920/html/mhodonerdely0015.ht ml>
4. EOE. VIII. 99.
5. EOE. XVIII. 90-91.
6. *Székely oklevéltár*. Új sorozat. Bukarest, 1983, 1985. I-II.
7. *Udvarhelyszék parasztvallomásai 1820-ból*. Deb-recen, 2001.
8. 1875. a méterrendszer törvénybe foglalása; 1799. az ösméter (etalon) megalkotása; 1812. Napoleon megengedi a régi mértékegységek használatát; 1816. XVIII. Lajos betiltja a méterrendszer hasz-nálatát; 1837. méterrendszer újra törvényesítése.
9. Nagy Károly: *A magyarországi mértékek. Athe-naeum. Tudományok és Szépművészetek Tára*, 1839. január 17. 69–72.; *Ismerettár a magyar nép számá-ra. Nélkülözhetetlen segédkönyv, mely a történelem, természet s egyéb tudományok köréből gyűjtött több ezer cikk és több száz képpel*. Pest, 1862. VII. 291–299 (mérték címszó).
10. A méter mérték- és súlyrendszer. *Természettu-dományi Közöny*, 1869. 41. Lásd még: Wagner Ká-roly: *A méter mértékről. Erdészeti Lapok*, 1870. 1. sz. 19–23.; *Törvényjavaslat a tizedes mérték és súly-rendszeréről. Erdészeti Lapok*, 1870. 2. sz. 71–83.
11. A méter rendszer. *Kelet*, 1874. június-júliusi cikkso-rozat.; Bányai Literati Károly: *A méter- és régi mér-tékek könnyen érthető átszámítása*. Kv., 1875.; Tóth Adolf: *Átváltoztatási táblája a régi és új mértéknek, súlyoknak és azok árainak*. Bp., 1875.; Roller Má-tyás: *A métermérték a háztartásban és a kereske-désben. Táblázatok a régi mértékeknek az új mérték-re való átváltoztatására. Iparosok és kereskedők, de különösen a háztartás szükségleteinek tekintet-be-vételével*. Bp., 1875, 1876, 1890.; *Az új mértékek alkalmazásáról. Magyar Polgár*, 1875. május 16.; *A méter-rendszeréről. Vasárnapi Újság*, 1875. decem-ber 26. 836-837.; *Az új mérték-rendszer. Magyar Polgár*, 1877. december 13.; Gergely Lajos: *Új mér-tékek ismertetése (Tekintettel az erdélyi viszonyok-ra.) A nép számára*. Maros-Vásárhelyt, [1875].
12. *Székely Hírlap*, 1875. november 13.